

УДК 821.161.2–31Андрухович

ОЛЕКСАНДР ГРИЩЕНКО

м. Миколаїв

AlexandrAmur@yandex.ru

ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР МІЛЕНИ ЯК МОДЕЛЬ ІДЕАЛЬНОГО ПРОСТОРУ (ЗА ПОВІСТЮ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ЛІТО МІЛЕНИ»)

У статті розглянуто рецепцію просторових деталей повісті «Літо Мілени» Софії Андрухович. Через просторові концепти аналізуються засади існування та сутнісного розвитку головної героїні. З'ясовано, що авторка вдається до зображення ідеального простору як нової утопічної світобудови. У процесі моделювання онтологічного простору письменниця звертається до культурної пам'яті, теми колекціонування, міжпоколінневих зв'язків, онтогенезу.

Ключові слова: бібліотека, колекціонування, моделювання, пам'ять, простір, художній світ речей.

Увага в художньому тексті до просторових моделей забезпечує увиразнення до побудови, створеного автором, світу, моделей поведінок, реченнєвих деталей тощо, а також до характеристик персонажів на багатьох рівнях. Простір постає не лише тлом, що забезпечує декорації для існування героїв, а й їхньою ідентифікацією, віддзеркалює їхній внутрішній світ, думки, почуття. Аналіз просторових деталей дає можливість віднайти ключі до набутих чи втрачених цінностей особистості, зокрема суспільства. Йдеться про колективну чи індивідуальну репрезентацію культурного розвитку, і важливо, коли авторські настанови відображають чи не ідеальне середовище. У сучасній українській літературі першість, зазвичай, віддається національному часопростору, де піднімаються проблеми міського / провінційного простору, руйнації / збереження пам'ятних місць, споруд тощо.

Найважливіші погляди про просторові концепти презентовано у працях М. Бахтіна, Г. Башляра, К. Леві-Стросса, Ю. Лотмана, В. Топорова, Б. Успенського, а також у наукових розробках вітчизняних літературознавців В. Агеевої, Т. Гундорової, Р. Семкова, М. Ткачука та ін.

Творчість Софії Андрухович привертає увагу не лише літературознавців, а й письменників, літературних критиків, літературних оглядачів, перекладачів. Поява кожного її нового тексту засвідчує бурхливі реакції, дискусії та суперечки. Про окремі аспекти творчості Софії Андрухович у вітчизняному

інтелектуальному просторі говорили А. Дрозда, В. Панченко, Т. Прохасько, І. Славінська, Є. Стасіневич, О. Щур, С. Яковенко та ін. Проте рання проза залишається малодослідженою з позицій культурної антропології.

У дебютній повісті Софії Андрухович «Літо Мілени» (2002) зображено чи не ідеальний вимір буття, у якому вишукане, прекрасне, екзотичне, унікальне витісняє сіре та буденне. Софія Андрухович конструює ідилічний хронотоп, не обмежуючи героїв у їхній просторовій визначеності.

Мета статті – дослідити просторові концепти повісті «Літо Мілени» Софії Андрухович та проаналізувати середовище, що впливає на культурне становлення героїні.

Важливого значення в повісті надається світу природи. Крім свого функціонального призначення, природі також надається функція першоджерела – не лише стимулювати ріст флори та фауни, а й створювати естетичні умови проживання. Із самого дитинства Мілену оточували різноманітні квіти, а її мати, Касандра, «заквітчала кімнату, де мала спати і жити її люба донечка, силою-силенною троянд» [1, 86]. Касандра виховує доньку на тлі природи й навчає дівчинку придивлятися до світу в найменших його деталях. Так, біля озера мати й донька «лежали на камінні і слухали дзижчання комах, плюскіт води, жаб і риб, шурхіт хмар і скиглення щенят під вербовими корчмами» [1, 95]. Світ Мілени наповнено враженнями та спостереженнями за навколишнім довкіллям. Чи не

улюбленим заняттям героїні є розглядини тріщин у землі, милування рослинами, спостереження в повітрі за павутинами. На ранню творчість Софії Андрухович помітний вплив Тараса Прохаська. Мілена спостерігає за видимим їй світом та отримує від цього естетичну насолоду. У творчості Тараса Прохаська спостерігаємо за складнішою процедурою. Скажімо, Северин із «Довкола озера» через унікальну можливість бачити рослини розщеплює у світ мікроструктур, споглядаючи за їхньою будовою зсередини. Міленіні спостереження фіксують конкретні об'єкти та «сфотографовані портрети» відсилають до віртуальних мандрювань у пам'яті. Різницю між героями-спостерігачами С. Андрухович та Т. Прохаська вбачаємо в їхній реалізації мети. Моделюючи бажане, Мілена досягає омріяного в реальному просторі, дистанціюючись при цьому від світу фантастичного, віртуального, тоді як герої Т. Прохаська омріяну ціль реалізують лише в ірреальному бутті, при чому почуваються в ньому комфортно та безпечно. Ірреальний світ Прохаськових героїв зумовлено саме катастрофами суспільства, а тому вимислений простір є вдалою спробою втекти від жорстокості, ненависті, цивілізаційних конфліктів.

Про особливі стосунки Мілени зі світом природи свідчать і її дивакуваті ігри. У п'ятирічному віці героїня робить відкриття – вона людина, тоді як до цього часу почувала себе частиною флористичного світу. «Підливала щоранку свої ступні водою, на кілька годин закопувала ноги в ґрунт, ловила жадібно сонячне проміння, удень розпускалася, а вночі згортала пелюстки, приваблювала бджіл ароматом свого нектару» [1, 95]. Мілена – дитя природи, у якій закладено закони вищого порядку. Її онтологічний вимір збудовано за моделями Всесвіту як ідеальної та довшеної світобудови. Усі дії та вчинки героїні скеровуються до ідеальних результатів. Художній простір повісті конструює чи не утопічні характеристики із привабливими художніми обширами. Причини зацікавлення Мілени світом природи криються в її батьках. Касандра виховувалася серед безлічі різноманітних рослин, дотримувалася трояндових дієт, училася заглиблюватися в себе й фантазувати. Власне цими вміннями жінка наділить і свою

доньку. Крім того, прогулянки трояндовим садом надихали Касандру на нові звершення, а запах квітів спонукав до чіткіших думок. У імені батька Мілени, Флор, відчитується натяк. Собою герой символізує рослинний світ, у якому й зростає його донька. Крім ідеального простору, Софія Андрухович зображає й модель зразкової родини.

Художній світ речей в повісті «Літо Мілени» – функціонально-практичний. Усі речі Мілена використовує у власному вжитку. Героїня підсвідомо їх інтегрує в єдине ціле, тим самим не усвідомлено постає збирачем колекцій. Уже від самого народження дівчина володіла речами, що «вплинули найбільшою мірою на подальше життя і вдачу Мілени, можливо, вони і створили саму Мілену» [1, 86]. Це срібний хрестик, старий мідний свічник, порцелянова японська лялька, срібні чайні ложечки, старий мундштук, набори різноманітних хустинок, старовинна книга. Подаровані дорослими речі, власне і сформували культурні цінності героїні. Скажімо, хрестик символізує та орієнтує на релігійну свідомість, свічник як атрибут релігійного культу, лялька – щасливе й радісне дитинство, ложечки – вишуканість та етичність тощо. Сама ж Мілена серед реченневого культурного різноманіття почувається комфортно та життєстверджуюче, при чому деякі речі засвідчують ретроспекцію минулого. «Ціла купа давніх, необхідних для щастя речей» [1, 86] відкривають у Мілені й принадність до мандрів, де й використовує їх за функціональним призначенням. Особливе ставлення Мілени до книг, книгозбірень.

Метафора бібліотеки в сучасній українській прозі набуває різних символічних значень. Скажімо, у Юрія Винничука (у романах «Мальва Ланда», «Танго смерті») бібліотека зображена як пам'ять культур, містична й нерозгадана структура, лабіринт світобудови, усесвіт вищого порядку, модель упорядкованої ієрархії, джерело таємниць. Софія Андрухович створила власну концепцію бібліотечної метафорики. Інтер'єрний світ її бібліотеки – це арки, колони, рослини біля вікон, фотелі, старовинний годинник, а також підлога, що відлунює кроки. Така бібліотека претендує на специфічний культурний інститут, ідеальним інструментом якої є зчитування інформації. Концепція внутрішнього бібліотечного

простору тяжіє до античності. Вдало підібраний інтер'єр сприяє гармонійному світу та його пропорційності. У такому світі Мілена відчувається затишно, спокійно, захищеною. Безліч книжок створюють великий масив знань, якими й намагається оволодіти героїня. Знайомство Мілени із бібліотекою – це своєрідний ритуал. «Присідала на декілька хвилин біля однієї з полиць або залазила по драбинці аж під стелю і перебирала одну за одною книжки, перегортала сторінки, вдихала пожухлий запах старого паперу і пожовклого листа, засушеного поміж ними. Мілена отримувала таку незрозумілу і майже зовсім невловиму насолоду від цього мимобіжного оглядання десятків книжок, від цих вихоплених діалогів, описів, цитат. Вона так трепетно знімала книжки з полиці і знову клала їх туди, обережно, без зайвих рухів, і мало не плакала від блаженства, що її охоплювало» [1, 110–111]. Бібліотека Софії Андрухович – ідеальне місце для «заглиблення в себе». Крім того бібліотечний світ навіює спокій та тишу світлого дому, а відтак упорядкованості простору. Високі стелажі, як бібліотечний символ, засвідчують «небесні» вершини знань, а годинник – символ нагадування реального світу та швидкоплинності часу. «Мілена читала... читала самозабутньо і здригалася від раптового бамкання годинника... і почувалася трошки спустошеною, повертаючи книжку на місце, але й трохи більше наповненою чимось новим» [1, 111].

Бібліотека, за Оленою Галетою, є однією із форм інституалізації колекціонування і тому бібліофіл перетворюється на особливий тип героя, експерта й ексцентрика, котрий, «береться укладати власну альтернативну до офіційної модель знання» [4, 98]. Якщо Мілена (експерт) намагається поглибити знання, розширити власні інтелектуальні орієнтири, тоді інший герой повісті, старійшина африканського племені (ексцентрик), маніакально хоче оволодіти унікальним для нього виданням, цінним екземпляром, як «мрією мрій» та «найзаповітнішим і найпотаємнішим бажанням». Герой стверджує: «Я ж ніби не жив досі, а тепер... тепер житиму, якщо не помру від щастя, що прочитаю цю книжечку!» [1, 130]. Отримана річ сприяє інтенсивному вдоволенню, а тому осмислюється як предмет маніакальної любові. Ж. Бодрійяр говорить про пер версію фетишиз-

му, коли збирач оточує свою колекцію атмосферою прихованості, самотності, таємничості та брехливості. Така пристрасна гра колекціонування сублимує регресивний тип поведінки, а сам герой-колекціонер перетворюється на «кретина та жалюгідного покидька» [3, 98].

Проміжну категорію між людьми та речами утворюють тварини. Ж. Бодрійяр стверджує про афективно спокійний стан, коли поруч із людиною присутня тварина. У такому аспекті людина тікає до нарцисичного, домашнього світу, де суб'єктивний стан речей здійснюється в цілковитому спокої. У повісті Софії Андрухович функціонує Птаха як унікальний й цінний екземпляр свого роду. Дивовижну істоту письменниця зображає фантастичними рисами, а самі герої вірять у її чудодійні властивості, бо «принесла всьому племені добробут» [1, 128]. Авторка звертається до фольклорно-міфологічного мотиву, де образ Птахи символізує народження світу, спасіння, творця Всесвіту. Водночас, це і жертвна істота, котра ув'язнена людьми. «Це була прекрасна і добра істота. Її чорне блискуче волосся відбивало світло і прегарно облямовувало обличчя, великі чорні очі вражали глибиною, і їхня зворушлива вологість притягувала і затягувала, густі довгі вії ніяково здригалися і тремтіли, бліда шкіра пульсувала свіжістю, увесь вигляд її зачаровував і примушував назавжди полюбити це створіння» [1, 129]. Унікальна Птаха резюмує цілу категорію речей, що функціонують у повісті. Їй надається привілейованого значення, або, за Ж. Бодрійяром, це «емблема серії» [3, 102].

Онтологічний простір повісті сконструйовано і вкрапленнями культурної пам'яті. Як наголошує Олена Галета, «культурна пам'ять конструюється відповідно до норм і потреб сьогодення, за "образом і подобою" нинішнього і завтрашнього дня» [4, 140]. Минуле, як репрезентант культурної пам'яті, виникає в той момент, коли до нього звертаються. Збережена колекція Мілениних подарунків – це суголосся її біографії, що сповнене смислами та значеннями. Старі речі дають героїні уявлення про себе, а згадані події співвідносяться із усвідомленою самоідентифікацією. Переглядаючи цикл фотографій, Мілена ретроспектує музей власного життя, де кожне зображення є свідченням минулого. Романтична інсценізація

моделює в уяві героїні шматочки пережитого, тим самим вона закарбовує в пам'яті лаконічні повторення життєвих мотивів. Крім фотографій, як збудників до індивідуальної пам'яті, колекцію пам'ятних речей складають екзотичні гербарії, рукавички, ароматичні палички. Кожне із означених речей мають власну історію, а тому навіюють різноманітні спогади та відчуття. Перелічені образи прояснюють спосіб функціонування внутрішнього духу Мілени. Крім того, ці речі розширюють просторовий історичний (родинний) вимір буття.

У повісті «Літо Мілени» домінує відкритий простір. Своїх героїв Софія Андрухович органічно пристосовує до місць свого існування – серед озер, річки, лісів. Її світ відмежований від урбаністичних впливів, а тому існує локалізовано та не пов'язаний з іншими світами. За М. Бахтіним, у локалізованому просторовому світі покоління родин є необмежено тривалим, а сам простір – ідилічний. «Єдність поколінь в ідилії в більшості випадків визначається єдністю місця... Єдність місця пом'якшує усі часові грані» [2, 158]. Авторка свій просторовий світ локалізує часовими рамками. Незалежно від свого перебування Мілену оточує тепло, а все її життя – це часовий потік літнього часу, навіть якщо за календарем осінь чи зима. «Усе змінювалося, і тільки там, де жила Мілена, завжди було вічне літо»

OLEXANDR HRYSHCHENKO

Mykolaiv

THE ONTOLOGICAL DIMENSION OF MILENA AS A MODEL OF AN IDEAL SPACE (BASED ON THE NOVEL «MILENA'S SUMMER» BY SOFIA ANDRUKHOVYCH)

The article deals with the reception of spatial details of the narrative «Milena's summer» by Sofiia Andrukhoivych. The principles of existence and personal development of the protagonist are analyzed through spatial analysis of concepts. It has been established that the author depicts an ideal space as a new utopian universe. The author refers to cultural memory, collecting theme, generational relations and ontology in the process of modeling ontological space.

Key words: library, collecting, modelling, memory, space, artistic world of objects.

АЛЕКСАНДР ГРИЩЕНКО

г. Николаев

ОНТОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ МИЛЕНА КАК МОДЕЛЬ ИДЕАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА (ПО ПОВЕСТИ СОФИИ АНДРУХОВИЧ «ЛЕТО МИЛЕНА»)

В статье рассмотрена рецепция пространственных деталей в повести «Лето Милены» Софии Андрухович. Анализируются основы существования и сущностного развития главной героини. Выяснено, что автор обращается к изображению идеального пространства как нового утопического мироздания. В процессе моделирования онтологического пространства писательница обращается к культурной памяти, теме коллекционирования, связей между поколениями, онтогенеза.

Ключевые слова: библиотека, коллекционирование, моделирование, память, пространство, художественный мир вещей.

[1, 143]. Софія Андрухович порушує хронологію циклічного часу, натомість створює власну концепцію часопросторовості.

Отже, концепт художнього простору в повісті «Літо Мілени» Софії Андрухович розкриває нові авторські настанови. Авторка вибудовує ідеальний світ із новими культурними цінностями та надбаннями. Важливим видається і збереження культурного спадку, зокрема пам'яті як суб'єкта репрезентації родинної історії. Важливого значення надається і колекціонованим речам, засвідчуючи актуальний процес динаміки пам'яті і укладеного певного літературного сюжету. В умовах ідеалізації простору, онтологічний вимір повісті скерований на досягнення головної мети, – власне якою і керується головна героїня твору, – моделювати щасливий простір у гармонії із зовнішнім світом.

Список використаних джерел

1. Андрухович С. Літо Мілени / Софія Андрухович // Старі люди / Софія Андрухович. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — С. 83—143.
2. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе / Михаил Бахтин // Эпос и роман / Михаил Бахтин. — СПб.: Азбука, 2000. — С. 9—193.
3. Бодрийяр Ж. Система вещей / Жан Бодрийяр; пер. с фр. и сопров. ст. С. Зенкина. — М.: Рудомино, 1999. — 224 с.
4. Галета О. Від антології до онтології: антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця XIX – початку XXI століття: монографія / Олена Галета. — К.: Смолоскип, 2015. — 640 с.